

Vilnius,

2001 m. rugsėjo 5 d.

Šiaulių miesto herbas

Istoriniai duomenys. Dažnai istorinėje literatūroje tvirtinama, kad Šiauliai gavo Magdeburgo miesto teises ir herbą 1589 m., kai jie tapo įkurtos karališkosios ekonomijos centru. Deja, patikimais šaltiniais to patvirtinti negalima, o naujausi Zigmanto Kiaupos tyrimai atskleidė šių teiginių nepagrįstumą. Netgi 1713 m. kovo 13 d. valdovo Augusto II Šiauliams suteiktos Magdeburgo miesto teisės turėjo epizodinį charakterį, nes jomis daugiau buvo suinteresuotas vaitu tapęs bajoras Kazimieras Gorskis, negu patys miestiečiai. Ir, kai jis neužilgo mirė, neliko kam rūpintis savivaldos įgyvendinimu. Nieko nežinoma ir apie to laiko miesto herbą ar bent antspaudą. Jie nepaminėti ir 1713 m. privilegijoje.

Šiaulių augimui ypač svarbią reikšmę turėjo XVIII a. antrosios pusės įvykiai. Iki tol Žemaitijoje buvo tik vienas teisminis centras Raseiniuose. Jau 1758 m. Raseinių seimelio instrukcijoje buvo reikalaujama įkurti daugiau teismų, nes Žemaitija esanti labai didelė, daliai gyventojų nepatogu ir brangu vykti į teismą per visą kraštą. Į Žemaitijos bajorų prašymą Seimas atsižvelgė 1764 m. Žemaitija buvo padalyta į Raseinių ir Telšių teismines reparticijas arba dalis (lot. repartitio - atidalijimas). Šiauliai priklausė Raseinių reparticijai. Netrukus, 1775 m., Telšių reparticijos centras iš Telšių buvo perkeltas į Šiaulius. 1790 m., greta Raseinių ir Šiaulių, vėl atgaivinta Telšių reparticija. Visas tris reparticijas, jų etatus ir ribas 1791 m. patvirtino Ketverių metų (1788–1792) arba Reformų, o 1793 m. - Gardino seimai. Tada reparticijos pavadintos pavietais. Čia tik pažymėsime, kad įgytas pavieto statusas vėliau Šiauliams padėjo išsaugoti savivaldą tiek po Targovicos konfederatų pergalės 1792 m. viduryje, tiek po trečiojo Lenkijos Lietuvos valstybės padalijimo 1795 m.

Ketverių metų seimas 1791 m. balandžio 18 d. priėmė naują laisvųjų miestų įstatymą, kurį netrukus patvirtino Gegužės 3-osios konstitucija. Pagal įstatymą, senieji miestai, netekę teisių 1776 m. reformos metu, jas galėjo iš naujo atgaivinti, gaudami valdovo privilegiją, bet prieš tai turėjo įrodyti apie savivaldos buvimą praeityje. Laisvųjų miestų privilegiją galėjo gauti ir kiti miesteliai bei gyvenvietės, jei jų veiklos pobūdis atitiko miestui keliamus reikalavimus. Tuo tarpu pavietų (reparticijų) teismų bei seimelių centrai gavo teisę įkurti savivaldas ir be valdovo privilegijos; ją Stanislovas Augustas žadėjo išduoti vėliau. Šiauliai, kaip reparticijos centras, tuo ir pasinaudojo. Miestiečiai, remdamiesi savivaldos organų rinkimų universalas, administracinės valdžios bei teismo pareigūnus išsirinko 1791 m. rugpjūčio 1 d., o po trijų mėnesių, lapkričio 9 d., gavo valdovo pasirašytą laisvojo miesto teisių privilegiją ir buvo pirmuoju iš 74 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų tada gavusių tokias privilegijas. Tai rodo šiauliečių aktyvumą bei krašte vykdomų reformų rėmimą.

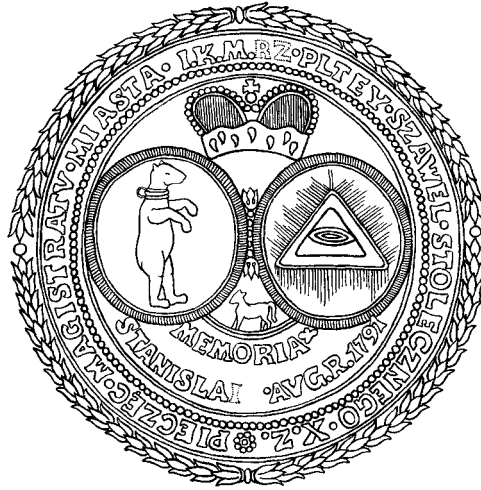
Pergamentinis privilegijos originalas pražuvo Pirmojo pasaulinio karo metu. Tačiau išliko lygiavertis jam šaltinis – privilegijos įrašas su spalvotu miesto herbu Lietuvos Metrikoje (LM), kuri po trečiojo Lenkijos Lietuvos valstybės padalijimo buvo išvežta į Sankt Peterburgą; dabar saugoma Rusijos valstybiniame senųjų aktų archyve Maskvoje (RVSA). Vienas privilegijos paragrafas skirtas miesto herbui ir antspaudui įteisinti. Jame rašoma: "O kad minėtas Šiaulių miestas tiek teismo, tiek miesto valdymo reikaluose patirtų tikrą garbę, suteikiame jam paties miesto išsirinktą tokį herbą, kaip čia yra matyti nupieštas, tai yra viename skyde Žemaitijos Kunigaikštystės herbas, kitame – Dievo Apvaizda, tarp jų veršis su įrašu po juo: "Stanislovo Augusto atminimui, 1791"; šį herbą leidžiame tam miestui naudoti antspauduose ir visokiuose ženkluose" (RVSA. F. 389 – LM. Ap. 1. Kn. 556. L. 2^v). Iš šalia nupiešto jungtinio herbo aiškėja jo spalvos: dešiniajame raudoname skyde vaizduojamas juodas (su rudu) lokys – Žemaitijos

Kunigaikštystės herbas, kairiajame mėlyname – geltona (auksinė) spinduliuojanti Dievo Apvaizdos akis, po jais – raudonas veršis, valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio giminės herbas. Kompoziciją vainikuoja purpurinė kunigaikštiška kepurė su baltu šermuonėlio kailiu apačioje. Jos lankai ir valdžios obuolys – auksiniai, perlai – balti. Papėdėje, po Poniatovskių veršiu, minėtas proginis trijų eilučių lotyniškas įrašas: MEMORIA ④ STANISLAI AUGUSTI ④ 1791 (Stanislovo Augusto atminimui, 1791).



1 pav. 1791 m. Šiaulių miesto herbas, RVSA

Ypač svarbus Šiaulių miesto heraldikai tyrinėti herbiniis magistrato antspaudas, surastas keliuose 1795 m. aktuose (Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA). F. SA. B. 15141. L. 124; F. 1282. Ap. 1. B. 10927. L. 29, 31, 35). Jame, kaip ir privilegijos herbe, vaizduojami tie patys simboliai. Palei antspaudą kraštą įrašyta lenkiška legenda: PIECZEK MAGISTRATV MIASTA I.K.M. RZ-PLTEY SZAWEL STOLECZNEGO X.Z. (Jo Karališkosios Didenybės Respublikos Žemaitijos Kunigaikštystės sostinės Šiaulių miesto magistrato antspaudas). Paprasčiausia būtų galvoti, kad spaudo gamintojas miesto herbą nukopijavo iš privilegijos. Tačiau kiti dalykai verčia manyti priešingai. Jau 1791 m. rugsėjo 13 d. Šiaulių magistrato įgaliojime Vincentui Laucevičiui vesti bylą Asesorių teisme buvo pažymėta, kad jis išduotas su miesto pareigūnų parašais ir “prispaustu magistrato antspaudu” (1791.IX.26 įrašas Šiaulių žemės teismo aktų knygoje // LVIA. F. SA. B. 14479. P. 1161). Kita vertus, 1791 m. privilegijoje aiškiai rašoma, jog Šiauliams patvirtinamas paties miesto išsirinktas herbas. Tarti, kad iš pradžių miestas pasigamino vieną spaudą, o gavęs privilegiją, gamino kitą su ta pačia simbolika, būtų visai nelogiška. Todėl galima tvirtinti, kad šių antspaudų spaudas atsirado iki privilegijos gavimo, netrukus po to, kai susikūrė miesto savivalda, tai yra tarp rugpjūčio 1 ir rugsėjo 13 dienos. Jo ikonografija, bet ne atvirkščiai, buvo panaudota 1791 m. privilegijos herbo piešiniui. Palyginti su kitais miestais, Šiaulių antspaudas labai didelis, net 64 mm skersmens. Jis tarsi pabrėžė miesto svarbą ir užimamą vietą tarp kitų Žemaitijos administracinių centrų, nes Šiauliai, pagal antspaudą legendą, – Žemaitijos Kunigaikštystės sostinė.



2 pav. Šiaulių magistrato antspaudas, naudoto 1791–1795 m., piešinys, dail. Eglė Vertelkaitė

Šiaulių miestiečių sukurtas antspaudas bei pagal jį įteisintas herbas tiek dvasia, tiek samprata atspindėjo XVIII a. pabaigos smukusį heraldikos lygį. Panašių apskritimuose nupieštų herbų figūrų galima rasti ne tik miestų, bet ir bajorų herbuose. Apskritimuose simboliai piešti tam, kad lengviau juos būtų įkomponuoti į tuomet bene vienintelius herbų naudotojus – antspaudus. Nesunku suprasti ir Šiaulių herbo simboliką. Juodas lokys raudoname lauke ir viršuje uždėta kunigaikštiška kepurė neabejotinai perimti iš Žemaitijos kunigaikštystės heraldikos, nes tuomet Šiauliai buvo vienas iš Žemaitijos administracinių ir teismų centrų. Auksinė Dievo Apvaizda mėlyname (dangaus spalva) lauke buvo neoficialus Ketverių metų seimo simbolis, nuolat minimas viešajame gyvenime. Ji tarsi rodė, kad Seimo vykdomas reformas globoja aukščiausios dangaus jėgos, o tų reformų tikslas – sustiprinti beirstančią valstybę ir atsispirti prieš kaimyninių valstybių agresiją. Būtent dėl to Dievo Apvaizda, be Šiaulių, 1791–1792 m. nupiešta dar 6 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų herbuose: Baisogalos, Breslaujos, Kalvarijos, Plungės, Stakliškių ir Žiežmarių. Aiškus ir raudonas Poniatovskių veršis. Iš pradžių Stanislovas Augustas, pasirašęs minėtąjį laisvųjų miestų įstatymą, buvo labai populiarus tarp miestiečių. Jo vardas minimas miestų iškilmių metu, valdovo portretai kabinami rotušėse, ant specialiai įrengtų triumfo vartų. Poniatovskių herbas (sidabriniam skyde raudonas veršis) užima garbingą vietą (širdį) jungtiniame Lenkijos Lietuvos valstybės herbe. Veršis patenka ir į kitų miestų herbus. Pavyzdžiui, 1792 m. jis nupiešiamas Ašmenos bei Vilkmergės (dab. Ukmergė) herbuose (abu įteisinti gegužės 22 d.). Šiauliečių meilę valdovui demonstruoja ir minėtas lotyniškas įrašas po veršiu. Vadinti jį miesto devizu, kaip kartais daroma, netikslinga, nes jis neatitinka devizams keliamų reikalavimų. Herbo devizas – tai trumpas apibendrintas posakis, išreiškiantis herbo turėtojo siekius, dažnai turintis gilesnę filosofinę prasmę. Šiaulių tekstas nei vieno, nei kito neturi. Tai proginis pačių miestiečių sugalvotas įrašas. Jį vėliau iš Šiaulių privilegijos nusikopijavo kiti miestai, pavyzdžiui, Ašmena (Memoria Stanislai Augusti, 1792).

Kai 1795 m. Lietuvą užėmė Rusijos Imperija, senasis Šiaulių antspaudas dar kelerius metus galėjo būti naudojamas. Tik XIX a. pradžioje jo vietoje atsirado du nauji rusiška heraldika papildyti Šiaulių miesto rotušės ovalūs antspaudai (Rusijos Imperijoje magistratai buvo tik gubernijų centruose, o pavietų savivaldos vadintos rotušėmis). Pagal dydį, iš jų vieną galima pavadinti didžiuoju (43x40 mm), kitą – mažuoju (32x28 mm). Didysis antspaudas išliko ant 1803–1830 m. (LVIA. F. 443. Ap. 2. B. 344. L. 26, 102; F. 447. Ap. 24. B. 970. L. 10, 15, 20; B. 1101. L. 17; B. 1431. L. 20^v; F. 525. Ap. 8. B. 759. L. 66^v), o mažasis – ant 1805–1831 m. (LVIA. F. 447. Ap. 24. B. 1101. L. 9, 12^v, 20, 38; B. 1431. L. 14^v; B. 1573. L. 10, 13^v, 19, 23^v; B. 1702. L. 30; B. 2179. L. 3, 5; B. 2423. L. 8, 10; F. 525. Ap. 8. B. 759. L. 37; F. 1282. Ap. 1. B. 9717. L. 1) įvairaus turinio miesto aktų.



3–4 pav. XIX a. pirmojo trečdalis Šiaulių miesto rotušės didžiojo ir mažojo antspaudų piešiniai, dail. Skaidrutė Žeizytė

Abiejų antspaudų išvaizda labai panaši. Jų vaizduliai (centrinės dalys) linija padalyti į du laukus. Didesniame viršutiniame lauke vaizduojamas Rusijos Imperijos dvigalvis erelis su trimis karūnomis, dvi mažos ant jo galvų, trečioji didelė – virš jų, per vidurį. Jis dešinėje kojoje laiko skeptrą, o kairėje – valdžios obuolį. Ant erelio krūtinės uždėtas skydas su šv. Jurgiu jame. Už skydo – Maltos ordino kryžius. Apatiniame lauke įkomponuoti du ovalūs skydai. Dešiniajame vaizduojamas stovintis į kairę pusę atsigręžęs lokys su grandine ant kaklo, kairiajame – Dievo Apvaizdos akis. Skydų šonuose augalinių motyvų papuošimai, girliandų imitacija. Aplink vaizdulus lenkų kalba įrašyta legenda: PIECZEC RATUSZA MIASTA POWIATOWEGO SZAWEL (Šiaulių pavieto miesto rotušės antspaudas). Jų spaudai turėjo būti pagamintas 1800–1801 m. pradžioje, kai Rusijos Imperijos Senato 1800 m. sausio 31 d. įsaku Šiauliuose buvo įkurta rotušė. Tai gali patvirtinti ir Maltos ordino kryžius, kurį 1799 m. įsteigė Pavelas I, o jo įpėdinis Aleksandras I 1801 m. balandžio 26 d. panaikino, bet leido naudoti jau pagamintuose spauduose. Tokiu būdu XIX a. I trečdalis antspauduose iš trijų 1791 m. patvirtintų miesto simbolių buvo palikti tik du. Tai yra iš jų išimtas paskutiniojo Lenkijos Lietuvos valstybės valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio veršis. Tai suprantama, nes Stanislovas Augustas 1795 m. pabaigoje viešai atsisakė Lenkijos karaliaus karūnos, nebebuvo ir jo valdomos valstybės. Kita vertus, virš dviejų senųjų simbolių buvo uždėtas dvigalvis erelis, kuris aiškiai turėjo rodyti, kad Šiauliai priklauso Rusijos Imperijai.

Padėtis kardinaliai pasikeitė po 1831 m. sukilimo, kai Rusijos valdžia pradėjo naikinti iki tol dar išlikusius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinius simbolius, įvedinėti rusų kalbą. Tuomet ir Šiauliuose atsirado naujas gulsčio ovalo antspaudas su dvigalviu ereliu (prancūzų stiliumi) bei rusiška legenda: ПЕЧАТЬ ШАВЕЛЬСКОЙ ГОРОДОВОЙ ПАТУШИ (Šiaulių miesto rotušės antspaudas). Žinomas vienintelis 1840 m. egzempliorius (LVIA. F. 1282. Ap. 1. B. 10927. L. 54). Naujasis antspaudas galutinai iš Šiaulių miesto heraldikos išgujo senąją simboliką, pakeisdamas ją Rusijos valstybės herbu.

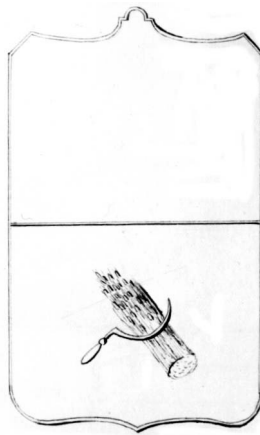


5 pav. 1840 m. Šiaulių miesto rotušės antspaudas, LVIA

Netrukus miestų heraldikos reikalai vėl atgijo, kai Rusijos valdžia 1837 m. pareikalavo iš rotušių žinių apie senuosius herbus. Tiesa, tuomet seniesiems simboliams neliko vietos, nes jie, pasak Vilniaus gubernatoriaus Dmitrijaus Bantyš-Kamenskio, buvo “nepatogūs, labai sudėtingi ir nepanašūs į kitų miestų herbus”, turėjo galvoje Rusijos Imperijos miestų herbus. Dėl to kažkokiam

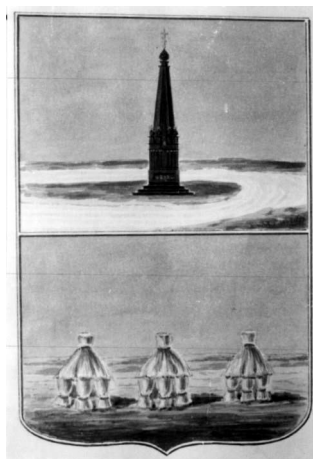
dailininkui Veisui buvo pavesta nupiešti naujus herbus, kuriuos 1837 m. nusiuntė Vidaus reikalų ministrui; vėliau jie neaiškiomis aplinkybėmis dingo.

Kol vyko susirašinėjimas, 1842 m. pabaigoje buvo įkurta nauja Kauno gubernija. Šiauliai pateko į jos sudėtį. 1843 m. birželio 11 d., prieš pat oficialų gubernijos atidarymą, buvo patvirtintas naujas jos herbas: mėlyname lauke, dviejų upių santakoje, sidabrinis obeliskas 1812 m. karui atminti (Kauno rotušės aikštėje pastatyto Borodino paminklo kopija). Įkūrus Kauno guberniją, susirūpinta jos apskričių herbais. 1842 m. Vilniaus generalgubernatorius Fedoras Mirkovičius pareikalavo iš Kauno gubernatoriaus duomenų ir netrukus gavo 6 Kauno apskričių herbų pirminius eskizus. Kauno gubernatoriaus pateiktame Šiaulių herbo eskize vaizduotas perkirstas skydas. Viršutiniame lauke turėjo būti įdėtas naujasis Kauno gubernijos herbas, apatiniame žaliame lauke – javų pėdas sukryžiuotas su pjautuvu, nes Šiaulių apskritis garsėjanti derlingumu, o gyventojų pagrindinis verslas esąs žemdirbystė. Generalgubernatoriui toks herbas nepatiko. Jis jį perbraukė pieštuku ir šalia nupiešė savo variantą – javų gubą (LVIA. F. 378. 1842 m. B. 520. L. 137). Pataisytas variantas buvo išsiųstas Vidaus reikalų ministrui.



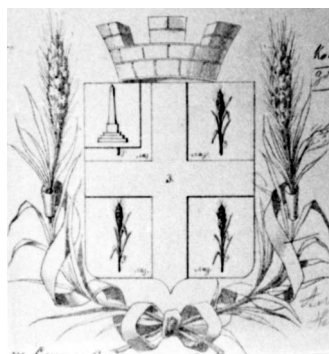
6 pav. Šiaulių miesto herbo pirminis eskizas, 1842 m., LVIA

Po visų biurokratinių derinimų imperatorius Nikolajus I Šiaulių herbą patvirtino 1845 m. balandžio 6 d. Perkirsto skydo viršutiniame lauke buvo pavaizduotas minėtasis Kauno gubernijos obeliskas, apatiniame – Šiaulių herbas: mėlyname lauke ant gelsvai rusvos ir žalios žemės trys gelsvos su rudais atspalviais javų gubos (Originalas: Rusijos valstybiniame istorijos archyve Sankt Peterburge (RVIA). F. 1411. Ap. 1. B. 7. L. 812; Kopija: LVIA. F. 378. 1842 m. B. 520. L. 159). Būtina pažymėti, kad naujasis herbas, kaip teigiama jo aprašyme ir piešinyje, buvo sukurtas Šiaulių apskričiai ir tik vėliau imtas vadinti Šiaulių apskrities miesto herbu. Jame įprasmintos Rusijos heraldikos tradicijos, nedariusios skirtumo tarp miesto ir žemės (apskrities) heraldikos. Lietuvos heraldikai tai buvo naujas, iki tol nežinotas dalykas. Kita vertus, naujasis herbas prieštaravo heraldikos dėsniams. Viršutiniame svarbiausiame lauke, kur paprastai vaizduojama herbo savininko figūra, atsirado Kauno gubernijos simbolis. Tai dar vienas senajai Lietuvos heraldikai nežinomas Rusijos heraldikos ypatumas.



7 pav. 1845 m. Šiaulių apskrities herbas, LVIA

Rusijos Imperijos miestų heraldika labiau imta domėtis XIX a. antrojoje pusėje, kai 1857 m. prie Heroldijos departamento buvo įsteigtas specialus Herbų skyrius, o jo valdytoju paskirtas energingas ir šiuos dalykus išmanantis žmogus – baronas Bernhardas Köhne. Jis parengė išsamią herbų papuošimo sistemą, bandė ištaisyti anksčiau padarytas klaidas. Jam vadovaujant, buvo sukurti nauji visų Lietuvos gubernijų ir apskričių centrų herbų projektai. Šiaulių herbo projektas padarytas 1861 m. kovo 28 d. Prie jo pridėtame paaiškinamajame rašte B. Köhne tvirtino, kad 1845 m. Šiaulių herbas sukurtas ne pagal heraldikos taisykles, nes viršutiniame lauke vaizduojamas Kauno gubernijos obeliskas, be to, ir miesto herbo figūros netinkamos. Jis pasiūlė mėlyname lauke vaizduoti auksinį heroldinį kryžių, o tarp jo skersinių įdėti po auksinę javų varpą, Kauno gubernijos herbą iškelti į laisvąją skydo dalį, viršutinį dešinią kampą. Virš skydo turėjo atsirasti sidabrinė trijų bokštų mūro karūna, o iš jo šonų – dvi apačioje Aleksandro kaspinu (raudonas) surištos auksinės javų varpos (RVIA. F. 1343. Ap. 15. B. 167. L. 26–27). Pagal B. Köhne kurtą sistemą, kaspinų ir karūnų spalvos turėjo rodyti miesto statusą, o kiti papuošimai – jo pobūdį. Taigi raudonas Aleksandro kaspinas ir sidabrinė tribokštė karūna reiškė apskrities miestą, o javų varpos – jo žemdirbišką pobūdį. Iki XIX a. vidurio Rusijoje bokštinės mūro karūnos nenaudotos, o nuo 1857 m. jos tapo būtinos daugumai Imperijos miestų. Jos aiškiai nusižiūrėtos iš Prancūzijos heraldikos. Čia jas 1809 m. miestams įvedė imperatorius Napoleonas. Nors naujasis Šiaulių herbo projektas buvo sukurtas geriau, jo tikriausiai nematė nei Kauno gubernijos, nei vietos valdžia. B. Köhne kabinetinis kūrinys taip ir liko popieriuje.



8 pav. Šiaulių miesto herbo projektas, 1861 m., aut. B. Köhne, RVIA

Pirmasis pasaulinis karas ir Rusijos Imperijos subyrėjimas atnešė Baltijos tautoms laisvę. Žlugus priespaudai, buvo atsikratyta ir jos ideologijos ženklų. Jau 1917 m. pavasarį Kaune neliko gubernijos herbo prototipo – 1812 m. karo obelisko. To meto spaudoje juokauta, kad vokiečiai paminklą nugriovė, perlėjo į šovinius ir jį sugrąžino statytojams. Netrukus atgijo ir senieji miestų

herbai. Dar prieš tai, 1912 m., Jano Obsto Vilniuje lenkų kalba leistame žurnale “Litwa i Ruś” buvo išspausdinti Lietuvos Metrikos 1791–1792 m. privilegijų duomenys apie miestų herbus. Tuomet pirmą kartą buvo išspausdinta nauja Šiaulių herbo versija, kurią pateikė leidėjui talkinęs dailininkas Tadeuszas Dmochowski. Jo grafiniame piešinyje apvalus skydas buvo padalytas apverstomis šakėmis į tris laukus ir pirmajame pavaizduotas Žemaitijos lokys, antrajame – Dievo Apvaizda, trečiajame, apačioje, – Poniatovskių veršis. Virš skydo uždėta trilapis vainikas, karališkosios karūnos atmaina, po skydu pavaizduotas raitytas kaspinas su 1791 m. proginiu įrašu: MEMORIA ❹ STANISLAI AUGUSTI ❹ 1791. T. Dmochowski logiškai į vieną skydą sukėlė visas tris herbo figūras, tačiau be reikalavo virš skydo uždėjo vainiką, kuris iš esmės pakeitė pirminę herbo idėją. 1791 m. kunigaikštiška kepurė aiškiai sieta su Žemaitijos kunigaikštystės heraldika, o T. Dmochowskio vainikas – su karaliaus valdžia.



9 pav. Šiaulių miesto herbas, 1912 m., dail. T. Dmochowski

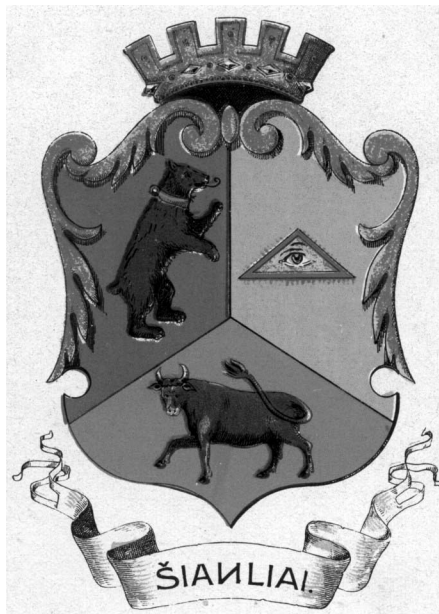
Po kelių metų T. Dmochowskio pieštas herbas pateko į Šiaulių miesto antspaudus. Žinomi bent du variantai. Didesnis, 37 mm skersmens, išliko 1919 m. dokumentikoje (Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (MAB). F. 12–2080. L. 1^v; F. 37–10962. L. 1; 10963. L. 1), mažesnis, 33 mm skersmens, – apie 1920 m. atspausdintas kaip pavyzdys (MAB. F. 37–10961. L. 80). Abiejuose palei antspaudo kraštą įrašyta: ŠIAULIŲ MIESTO VALDYBA. Didesniajame legendos pradžia parodyta spirale, mažesniajame – keturiais rombu išdėliotais kryželiais. Antspaudai reikšmingi tuo, kad jie yra seniausi žinomi lietuviški herbiniai antspaudai Šiaulių miesto istorijoje.



10–11 pav. Šiaulių miesto valdybos herbiniai antspaudai, naudoti 1919–1920 m., MAB

Ypač daug Lietuvos miestų heraldikai padarė archeologas ir muziejininkas Tadas Daugirdas (1852–1919). Jis, pasinaudojęs J. Obsto surinkta medžiaga bei T. Dmochowskio piešiniais,

pirmasis parengė ir Kaune lietuvių kalba išleido 24 nespaltotų atvirukų komplektą su svarbiausių Lietuvos miestų herbais. Po T. Daugirdo mirties, pasisavinęs velionio sukauptą medžiagą, 40 spalvotų atvirukų komplektą išleido Bronius Šaliamoras. Jo ganėtinai įmantriuose *ale renesans* skyduose nupiešti herbai tapo savotišku 3–4 dešimtmečių Lietuvos miestų heraldikos etalonu. Ypač iš mūsų senosios heraldikos išsiskyrė turbūt iš Rusijos Imperijos heraldikos perimtos auksinės penkių bokštų mūro karūnos. Rusijoje tokią karūną galėjo turėti gubernijos centras, kuriame buvo per 50 tūkst. gyventojų. Tuo tarpu Lietuvoje auksinė penkių bokštų karūna puošė ir laikinosios sostinės Kauno (apie 150 tūkst. gyventojų), ir Šiaulių miesto (apie 30 tūkst. gyventojų), ir Babtų miestelio (per 400 gyventojų) herbus. Jas be jokios sistemos ant herbų, kad šie gražiau atrodytų, uždėjo patys dailininkai. Kita vertus, Lietuvoje herbai imti puošti karūnomis tada, kai kituose Europos kraštuose jų atsisakyta, nes jos, kaip vėlyvas iš prancūzų atkeliavęs reiškinys, senajai vietos tradicijoms pagrįstai heraldikai visai netiko. Dabar Europoje (išskyrus Prancūziją) tokias karūnas naudoja tik jaunesni miestai, atsiradę karūnų klestėjimo laikotarpiu, XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje. Tačiau tiek T. Daugirdas, tiek B. Šaliamoras pasielgė visai logiškai, kai iš Šiaulių miesto herbo išėmė T. Dmochowskio bei kitų lenkų autorių proteguotą proginį įrašą: MEMORIA ☉ STANISLAI AUGUSTI ☉ 1791. Stanislovo Augusto asmenybė ganėtinai kontraversiška. Jis, spaudžiamas liberaliau nusiteikusių visuomenės sluoksnių, 1791 m. pasirašė naująjį miestų įstatymą, Gegužės 3-osios konstituciją, bet, kai krašte nugalėjo Rusijos palaikomi reformų priešininkai Targovicos konfederatai, perėjo į jų stovyklą ir 1792 m. viduryje panaikino visus Ketverių metų seimo nutarimus. Pagaliau 1795 m. Gardine pakluso Rusijos imperatorės Jekaterinos II reikalavimas ir viešai atsisakė Lenkijos Karalystės karūnos, tuo pasirašydamas mirties nuosprendį tolimesniam Abiejų Tautų Respublikos egzistavimui. Galimas daiktas, kad XIX a. pradžioje Šiaulių miestiečiai aiškiai suprato buvusio valdovo vaidmenį krašto istorijoje ir specialiai iš antspaudų išmetė tiek Stanislovo Augusto atminimui skirtą įrašą, tiek Poniatovskių veršį. Šiuo atveju kaltę suversti rusų valdžiai ar naujų antspaudų stilistikai negalima, nes tuo pat metu kiti, pavyzdžiui, asmeniškai antspauduose nedvejodami paliko Poniatovskių veršį.



12 pav. Šiaulių miesto herbas, XX a. 3-as dešimtmetis, dail. B. Šaliamoras

1940 m. įvykiai ilgam sustabdė Lietuvos miestų heraldikos raidą. Ji šiek tiek atgijo septintajame dešimtmetyje, kai prie Lietuvos kultūros ministerijos buvo įkurta Respublikinė heraldikos komisija. Šiauliai vėl tapo vienu iš pirmųjų miestų, kuriam Komisija 1968 m. spalio 22 d. aprobavo dailininko Arūno Tarabildos atkurtą istorinį herbą (šiek tiek kitoks vietos dailininkų sukurtas variantas pradėtas naudoti 1967 m.). Tiesa, tuomet aktyvios ateistinės propagandos metais užkliuvo Dievo Apvaizdos akis. Po ilgų svarstymų buvo rastas tam laikui, matyt, vienas iš

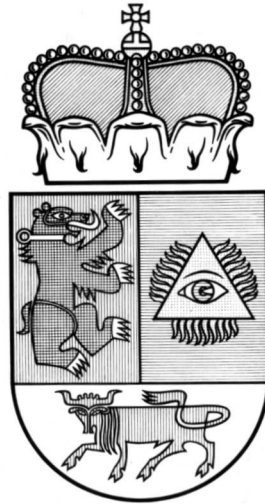
geriausių sprendimų. Herbe paliktas spinduliuojantis trikampis, tik vietoje Apvaizdos akies, nupiešta saulė (skritulys). Tuomet atsisakyta kunigaikštiškos karūnos (taip herbas sumenkintas), bet geriau išspręstas skydo dalinimas. Kaip žinia, nuo T. Dmochowskio laikų Šiaulių herbo skydas apverstomis šakėmis dalytas į tris laukus. A. Tarabilda pasiūlė daug tinkamesnį variantą: skydą perskėlė ir atidalino jo papėdę (heraldiškai dalinimo prasmė ta pati). Taip viršuje atsirado du stačiakampiai, kuriuose daug paprasčiau vaizduoti stačią lokį, net Dievo Apvaizdos akį, kuri ankstesniame Dmochowskio-Daugirdo-Šaliamoro trikampiame lauke prastai komponavosi. Skydo papėdėje taip pat atsirado gulsčias suapvalintais apatiniais kampais stačiakampis. Jame lengviau negu trikampyje pavaizduoti keturpėsčią veršį, be to, galima išnaudoti bemaž visą lauko plotą, tai yra nepalikti tuščių vietų, kurių gera heraldika nemėgsta.



13 pav. 1968 m. Šiaulių miesto herbas, dail. A. Tarabilda

Tačiau ir “apvalytas” nuo religijos Šiaulių herbas pateko į nemalonę. 1970 m. liepos mėn. garsiojoje Dainų šventėje “svečiai” iš Maskvos bei jų atstovas Lietuvoje – LKP antrasis sekretorius V. Charazovas, kai pamatė rajonų delegacijų eiseną per tuometinį Lenino prospektą su miestų herbais ir herbinėmis vėliavomis, apšaukė herbų kūrėjus socialistinių idealų išdavimu, buržuazinių atgyvenų gaivinimu. Buvo sufabrikuota byla, kurią turėjo išnagrinėti TSKP CK ir kaltus asmenis nubausti. Tiesa, tuometiniam TSRS Kultūros ministrui bei TSKP CK nariui P. Demičevui pavyko bylą numarinti (*замять*), bet Lietuvoje miestų herbų naudojimas ilgam buvo uždraustas.

Prie Šiaulių herbo grįžta jau atkūrus Lietuvos valstybę. Tuomet, įvertinus anksti mirusio vieno iš geriausių 1968–1969 m. herbų kūrėjų dailininko Arūno Tarabildos darbą, buvo nutarta išsaugoti jo 1968 m. parengto herbo stilių, tik sugrąžinti į herbą Dievo Apvaizdos akį ir virš skydo uždėti be reikalo nuimtą kunigaikštišką kepurę. Tuomet šiam sprendimui pritarė nuolat Komisijos posėdžiuose dalyvavę Šiaulių savivaldybės atstovai. A. Tarabildos darytą herbą, pagal Heraldikos komisijos rekomendacijas, pataisė gausios dailininkų Tarabildų šeimos atstovas – Agnius Tarabilda. Jo parengtą Šiaulių miesto herbo etaloną Heraldikos komisija aprobavo 1991 m. gegužės 1 d. (Posėdžio protokolas Nr. 57), o rugpjūčio 30 d. jį patvirtino Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas (Nutarimas Nr. I-1737).



14 pav. 1991 m. Šiaulių miesto herbo grafinis piešinys, dail. A. Tarabilda

Deja, pirmaisiais savarankiškos valstybės gyvavimo metais kai kurie dalykai buvo perdėm supolitinti, net į herbus, jei jie sukurti iki 1990 m., žiūrėta su perdėtu įtarumu, vadovaujantis labiau emocijomis negu žinojimu. Jei viena partinė grupuotė pritardavo vienam visai nekaltam sprendimui, kita būtinai stengėsi visais įmanomais būdais tą sprendimą diskredituoti. Heraldikos komisijai nežinomi tų vidaus diskusijų niuansai. Aišku viena, kad patvirtintam herbo etalonui Šiauliuose pasipriešinta ir net atšauktas Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas. Vietoj jo vietos valdžia pasitvirtino bemaž prieš šimtmetį B. Šaliamoro nupieštą Šiaulių herbą, kuris daugeliu atžvilgių, jau nekalbant apie XXI a. heraldikos reikalavimus, buvo prastesnis.

Tokia padėtis tęsėsi iki šių metų, kol Heraldikos komisija gavo naują užsakymą istoriniam Šiaulių herbui atkurti. Aptarus susiklosčiusią situaciją su Šiaulių miesto mere, buvo prieita nuomonės, kad tikslinga išsaugoti Arūno bei Agniaus Tarabildų atkurto herbo stilistiką, tačiau ją šiek tiek pataisyti, atsižvelgiant į naujus reikalavimus, herbe panaudoti metalus. Taip pat nuspręsta padaryti du herbo variantus: didįjį ir mažąjį. Paprastesniame mažajame vaizduoti tik skydą su herbo figūromis, o didžiajame – virš herbo skydo uždėti kunigaikštišką kepurę. Siekiant, kad purpurinė kepurė nepradėtų vyrauti, ją, palyginti su 1991 m. variantu, pasiūlyta šiek tiek sumažinti, be to, skydą iš šonų papuošti dviem lauro šakelėmis, kurios su kunigaikštiška kepure sudarytų vientisą puošybos sistemą. Pastarųjų Šiaulių miesto istorinėje heraldikoje nebuvo. Lauro šakelės pasirinktos dėl to, kad jos Lietuvos miestų herbuose labiausiai išpopuliarėjo Ketverių metų seimo laikotarpiu ir jį lydėjusiame naujajame klasicizmo stiliuje, tai yra tuomet, kai atsirado Šiaulių miesto herbas. Jos mėgtos dėl to, kad lauras bei jo surištos šakelės iš seno simbolizavo pergalę, nesvarbu, ar ta pergalė pasiekta mūšio lauke, ar poezijoje, ar kitoje kūrybinėje veikloje. Pagaliau ir Šiaulių istorijoje galima rasti ne vieną lietuvių karinę pergalę, aukštus vietos kūrybinės inteligentijos laimėjimus. Taigi lauro šakelės ne vien didžiojo herbo puošybos elementas, bet ir prasminga jo sudėtinė dalis.

Naujus Šiaulių miesto didžiojo ir mažojo herbo etalonus, remdamasis išlikusia rašytine bei ikonografinė medžiaga, taip pat pirmuoju Arūno Tarabildos 1968 m. sukurtu herbui, iš naujo padarė dailininkas Agnius Tarabilda. Juos Heraldikos komisija aprobavo 2001 m. rugpjūčio 30 d. (Posėdžio protokolas Nr. 251).

Svarbesnė literatūra: *Гербы городов, губерний, областей и посадов Российской империи, внесенные в Полное собрание законов с 1649 по 1900 годъ* / Сост. П.П. фонъ-Винклеръ. С.– Петербургъ, 1900 (naujas fotogr. leid. Maskva, 1991). С. 168 ir kt.; O[bst] J. *Herbarz litewski. Herby miast* // Litwa i Ruś, 1912. T. 1, zes. 1. S. 47; *Mūsų miestų ženklai* // Lietuvos aidas (tas pat vok. k.: Litauisches Echo), 1917 m. lapkričio 29 d.; *24 Lietuvos pilių ženklai* / Išleido T. Daugirdas. Kaunas, b.m. Nr. 10; *40 ženklų: Lietuvos valstybės Vytis, Žemaičių, Gedimino, Vytauto ir Lietuvos senovės pilių* / Sulig J. Obst' u piešė B. Šaliamoras. Kaunas, b.m. Nr. 8; Puzinas J. *Iš Šiaulių miesto istorijos* // Savivaldybė, 1929. Nr. 3. P. 12–13; Puzinas J. *Šiaulių miestas ir jo istorija* // Šiaulių metraštis. Informacinė knyga 1930 metams. Šiauliai, 1930. P. 17 ir kt.; *Lietuvos miestai. Bendri istorijos bruožai* / Red. J. Baltakevičius. Šiauliai, 1932. P. 194 ir kt.; Gumowski M.

Herby miast litewskich // Ateneum wileńskie, 1935. Roczn. 10. S. 276; Chomiccki A. *Herby miast i ziem polskich*. Warszawa, 1939. S. 82; Gumowski M. *Handbuch der polnischen Siegelkunde*. Graz, 1966. S. 135; Kviklys B. *Mūsų Lietuva. Krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai*. Boston, 1966. T. 3. P. 11–12; Jurginis J. *Miestų herbai* // Mokslas ir gyvenimas, 1967. Nr. 4. P. 21–22; *Kultūros barai*, 1968. Nr. 11. Įklija (1968 m. spalvotas herbas); Bilevičius P. *Šiauliai*. Vilnius, 1972. P. 7–15; Machatscheck H. *Hier ist der Bär linksgewendet. Visitenkarten litauischer Städte* // National-Zeitung, 1973. Nr. 7. S. 7; Volborth C.A. *Heraldry of the World*. London, 1973; Сперансов Н.Н. *Земельные гербы России XII–XIX вв.* Москва, 1974. С. 140–141; Pastoureau M. *Traité d'héraldique*. Paris, 1979; Соболева Н.А. *Российская городская и областная геральдика XVIII–XIX вв.* / Отв. ред. В.И. Буганов. Москва, 1981; Gustaitis A. *Tikroji Lietuva*. Chicago, Il., 1983; Jokšas V. *Miesto herbo istorija* // Leninietis, 1986 m. rugsėjo 27 d.; Puronas V. *Iš miesto herbo istorijos* // Raudonoji vėliava, 1987 m. vasario 28 d.; *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. Vilnius, 1986. T. 2. P. 27 (1968 m. spalvotas herbas); Indriulaitis A. *Lietuvos miestų herbai* // Kultūros barai, 1988. Nr. 8. P. 1; *Lietuviškoji heraldika* // Statyba ir architektūra, 1988. Nr. 6. P. 21 (1791 m. spalvotas herbas iš LM); Rimša E. *1791-1792 m. Lietuvos miestų savivaldos privilegijos kaip heraldikos šaltinis* // Lietuvos miestų istorijos šaltiniai / Sud. Z. Kiaupa ir E. Rimša. Vilnius, 1988. P. 105–139 (įklijoje 1791 m. herbas iš LM); Rimša E. *Lietuvos herbai* // Mūsų žodis, 1989. Nr. 7, 4-as viršelis (1968 m. spalvotas herbas); Puronas V. *Kokiu ženkle žymėsime savo miestą?* // Šiaulių naujienos, 1990 m. liepos 14 d.; Rimša E. *Šiaulių miesto herbas* // Šiaulių miesto savivaldai 200. Respublikinės istorikų mokslinės konferencijos tezės. 1991 m. lapkritis. Šiauliai, 1991. P. 1, 5–7; *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*. Šiauliai, 1991; Puronas V. *Herbas su Džokondos šypsena* // Mokslas ir gyvenimas, 1994. Nr. 4. P. 28–30; Rimša E. *Miestų heraldika Abiejų Tautų Respublikos padalijimų metu* // Lietuvos valstybė XII–XVIII a. Vilnius, 1997. P. 219–231; *Lietuvos heraldika* / Sud. ir parengė E. Rimša (tas pat anglų k.: *The heraldry of Lithuania*. Bk. 1). Vilnius, 1998. Kn. 1. P. 107–109; Rimša E. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai*. Vilnius, 1999. P. 527–530.

Didžiojo ir mažojo herbo aprašymas: Didžiojo herbo skydas padalintas į tris laukus. Priekiniame raudoname lauke juodas, į kairę pusę atgręžtas, lokys su sidabrinium liežuviu, nagais ir tokios pat spalvos grandine ant kaklo. Užpakaliniame mėlyname – spinduliuojanti auksinė Dievo Apvaizdos akis. Sidabrinėje skydo papėdėje raudonas veršis. Virš skydo purpurinė kunigaikštiška kepurė su trimis auksiniais lankais, nusagstytais sidabriniais perlais, bei auksiniu valdžios obuoliu viršuje. Skydo šonus puošia dvi, apačioje raudonu kaspiniu surištos, žalios lauro šakelės su auksiniais vaisiais. Mažasis herbas nuo didžiojo skiriasi tuo, kad jis neturi papuošimų: kunigaikštiškos kepurės ir lauro šakelių.

Komisijos pirmininkas

E. Rimša